

De Staat van onze Staat

Mickey Huibregtsen

1999

Deel 1: WAT IS ER MIS MET ONZE SAMENLEVING?

Deel 2: VOOR WELKE UITDAGINGEN STAAN WIJ?

Deel 3: WAAR BLIJFT DE BEZIELING?

Deel 4: WAT KUNNEN WIJ ER AAN DOEN?

Dit essay bouwt voort op een onderzoek in opdracht van Stichting KiBiBa uitgevoerd door Maarten van Bottenburg & Ingrid Geesink getiteld *De verzorgingsstaat voorbij. Een analyse van sociale problemen in Nederland*, 's-Hertogenbosch Diopter (1999).

1. WAT IS ER MIS MET ONZE SAMENLEVING?

Gesteund door een gunstige conjunctuur groeide in de naoorlogse decennia het geloof in de maakbaarheid van een nieuwe samenleving. De overheid zou zich sterk maken voor een rechtvaardige maatschappij en stelde zich garant voor een minimum aan materiële en immateriële voorzieningen. Die maatschappij kwam er en werd de verzorgingsstaat genoemd.

Ter financiering van deze verzorgingsstaat gingen de belastingen omhoog. Hier stond tegenover dat werkloosheid, ziekte, ongeval of ouderdom in beginsel voor niemand meer gelijk hoefde te staan aan armoede of gebrek; een unicum in de wereldgeschiedenis. Zo zwaar waren de financiële offers bovendien niet: dankzij de economische voorspoed groeiden de inkomens sneller dan de belastingen.

Hoe goed, nuttig en nodig het nieuwe stelsel van voorzieningen ook was; bij de uitbouw ervan bleek dat er allerlei onbedoelde effecten optraden die niet zelden een volstrekt tegendraadse werking hadden. Volgens velen is de verzorgingsstaat dan ook niet bedacht, maar er gewoon gekomen. En toen het stelsel eenmaal tot stand was gebracht, volgde het zijn eigen logica.

Het uitbreidende aanbod aan overheidsvoorzieningen ging gepaard met een snel expanderende vraag van de mondiger wordende burger. Geleidelijk groeide de gedachte dat welzijn een recht is, dat de overheid diende te garanderen en maximaliseren. De steeds verdergaande verfijning en individualisering van het sociale zekerheidsstelsel had hierop eerder een stimulerende dan een remmende werking.

Het uitgebreide pakket aan voorzieningen heeft bevorderd dat mensen – volstrekt begrijpelijk - zijn gaan opereren als calculerende burgers. Zij berekenen op welke wijze zij voor zichzelf het maximale voordeel uit het verzorgingssysteem kunnen halen. Sociale uitkeringen worden niet alleen afgestemd op persoonlijke omstandigheden, maar ook vice versa. Van daar is het maar een kleine stap naar misbruik van het stelsel: zwart werken om de uitkering niet in gevaar te brengen; niet bestaande kinderen opgeven voor de kinderbijslag; de samenwoonsituatie verbloemen als de uitkering daardoor hoger uitvalt; de voorzieningen voor arbeidsongeschiktheid aangrijpen om werknemers af te laten vloeien.

Wij kennen nauwelijks getto's zoals in de Amerikaanse steden, maar wel grote groepen mensen die volstrekt uitkeringsafhankelijk zijn geworden en in die situatie berusten. De toegankelijkheid van de zorg in ons land is een groot goed, maar zonder structurele oplossing voor de onaanvaardbaar lange wachtlijsten gaan hogere verwachtingen en groeiende frustraties hand in hand. Bescherming tegen arbeidsongeschiktheid is een belangrijke verworvenheid, maar met bijna één miljoen WAO-ers is er iets fundamenteel mis met ons verzekeringsstelsel.

Het gebrek aan respect voor wie dan ook

Het hogere welvaarts- en verzorgingsniveau heeft de machts- en afhankelijkheidsrelaties tussen mensen veranderd. De persoonlijke vrijheid is groter geworden. Kinderen zijn niet meer volledig afhankelijk van hun ouders, terwijl ouders niet meer afhankelijk zijn van de goede wil en welvaart van hun kinderen. Arbeiders zijn niet langer overgeleverd aan de grillen van de werkgever; armen niet slechts afhankelijk van de caritas. In beginsel zijn dit ontwikkelingen ten goede; maar ook zij hebben hun keerzijde.

De verantwoordelijkheid voor hulpbehoevenden is afgenomen en deels 'uitbesteed' aan de overheid. Dat mensen belasting betalen ten behoeve van sociale voorzieningen

versterkt deze veranderende vorm van naastenliefde: wanneer mensen worden geconfronteerd met de hulpbehoefte van anderen, kijken zij in eerste instantie niet naar zichzelf, maar naar de overheid. Zo kan het gebeuren dat mensen lijdzaam toekijken naar een drenkeling in nood, in afwachting van de politie of een andere staatsvertegenwoordiger.

Veel burgers lijken liever voor zichzelf te zorgen dan voor de ander, vanuit een hedonistische levensvisie. Doordat mensen voor hun bestaan niet meer afhankelijk zijn van hun directe omgeving, is het onderhouden van banden met familie, buurt, kerk of vereniging eerder een keuze dan een noodzaak. De solidariteit is niet langer collectief en vanzelfsprekend, maar individueel en optioneel.

De veranderde machts- en afhankelijkheidsrelaties hebben eveneens gevolgen gehad voor onze omgangsvormen. Autoritair gedrag en volgzaamheid zijn taboe geworden, fatsoensnormen zijn geërodeerd en traditionele beleefdheidsvormen zijn min of meer verdwenen. Daarentegen hebben assertiviteit, onderhandelingsvaardigheden, mondigheid en het opkomen voor jezelf aan belang gewonnen.

Als gevolg hiervan zijn burgerlijkheid, stijfheid en bekrompenheid afgenomen en laten met name mensen in onderschikte posities zich minder welgevallen. Tegelijkertijd geeft deze ontwikkeling meer ruimte voor onverschilligheid, grofheid, openlijke overtredingen en zinloos geweld.

Het tekort aan sociale cohesie

Wanneer meer mensen die ruimte nemen, dreigt een verloedering van de samenleving. Om dat proces te voorkomen zijn vanouds speciale functies in het leven geroepen, zoals de politieagent, de conducteur en de conciërge. Zorgelijk is dat juist dergelijke functionarissen uit het straatbeeld zijn verdwenen of worden bekleed door mensen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt. De zakelijke dienstverlening mag een hoge vlucht hebben genomen, op het gebied van de persoonlijke dienstverlening heeft onze samenleving aan waarde verloren.

De afgenomen betekenis van traditionele verbanden, zoals gezin, buurt, school en kerk, vraagt om nieuwe verbanden tussen mensen die zorgen voor maatschappelijke bindweefsel. Wanneer de slager om de hoek verdwijnt, de politieman minder vaak zichtbaar is en steeds meer "buitenlanders" het straatbeeld bepalen, kunnen mensen zich vreemden in de eigen buurt gaan voelen. Met isolement, anonimiteit en vereenzaming als mogelijk gevolg.

Het inruilen van verboden voor gedogen, is in dit licht een bedenkelijke ontwikkeling, die gemakkelijk kan resulteren in het oprekken van maatschappelijke normen en waarden. De overheid blijkt steeds meer moeite te hebben op normatief gebied haar gezag te laten gelden. Vernielingen, verkeersovertredingen en belastingontduiking vinden plaats in ieders directe leefomgeving. Criminaliteit is niet meer 'ergens anders' te lokaliseren of toe te schrijven aan een groep 'slechte mensen'. Het accent heeft de laatste decennia in sterke mate gelegen op het opkomen voor de eigen rechten. Maar hoe verhouden die zich tot plichten en verantwoordelijkheden?

Het tekort aan democratie

Toenemende onverschilligheid bedreigt ook de relatie tussen overheid en burger. Deze onverschilligheid is wederzijds en wordt onvoldoende gecompenseerd door de inzet van

vernieuwende democratische methoden en technieken. Dit ondermijnt de individuele verantwoordelijkheid van mensen voor de samenleving als geheel.

Veel burgers hebben het gevoel dat het politieke bedrijf steeds verder af komt te staan van hun directe belevingswereld. De discussies die in het parlement worden gevoerd, gaan voor een groot deel over onderwerpen die de meeste mensen nauwelijks interesseren. En voor zover de politiek wel maatschappelijke verschijnselen bespreekt die een groot publiek als nijpend ervaart - zoals de allochtonenproblematiek, het hoge aantal WAO-ers, de vorming van jeugdbendes, de drugscriminaliteit en de gebrekkige invloed op de Europese besluitvorming - raken velen gedesillustioneerd door het gebrek aan politieke daadkracht.

Daar komt bij dat de besluitvormingsprocessen en benoemingsprocedures in de politiek weinig transparant zijn. Het politieke bedrijf staat ver af van de gewone burgers en bevat weinig mechanismen om hen hierbij nauwer te betrekken. Het vierjaarlijkse stemritueel is volstrekt onvoldoende om een blijvende betrokkenheid van burgers te garanderen, maar fundamentele politieke vernieuwingen blijven uit. De media - in het bijzonder de nieuwe media - zouden hierin een essentiële rol kunnen en moeten spelen, maar zij weten die functie niet of nauwelijks te vervullen en worden daartoe ook onvoldoende uitgedaagd en uitgenodigd.

De uitvoering van het overheidsbeleid doet de relatie tussen overheid en burger ook geen goed. De grootschalige uitvoeringsorganisaties staan garant voor een onpersoonlijke benadering van hun cliënten, die echter gemakkelijk kan omslaan in bureaucratische onverschilligheid. Veel cliënten hebben het gevoel dat zij worden behandeld als nummer en dat er onvoldoende oor is voor hun individuele problematiek. Dit brengt het gevaar met zich mee dat zij op hun beurt eveneens een onverschillige houding gaan aannemen ten opzichte van de uitvoerende instanties.

Het gebrek aan bezieling

De kloof tussen overheid en burger wijst op een fundamenteel probleem van het politiek bestel. De benadering van maatschappelijke problemen is primair technocratisch en bureaucratisch van aard en spreekt mensen onvoldoende aan. Er ontbreken visies en ambities die burgers binden, inspireren en motiveren, die de toegevoegde waarde van onze multiculturele samenleving benutten, die een balans aanbrengen tussen rechten en plichten en die vrijheden en verantwoordelijkheden aan elkaar verbinden.

De verzorgende rol van de overheid heeft onbedoeld de dynamiek uit de samenleving weggetrokken. Een grote groep mensen is permanent overheidsafhankelijk geworden. De goed bedoelde voorzieningen die voor hen zijn getroffen, hebben een ondermijnende werking gehad op hun zelfwerkzaamheid, weerstand, zelfrespect, voldoening en ontwikkelingsperspectief. Te veel mensen in onze samenleving zijn overbodig gemaakt, hebben te weinig om handen, vervelen zich en missen een levensdoel. De overheid laat zich te weinig in een regisserende en aanjagende rol zien die mensen in staat stelt om eigen doelen te stellen en na te streven.

Het accent op verzorging en gelijkheid heeft tevens een remmende werking gehad op de talentontwikkeling in onze samenleving. Het politieke bedrijf heeft langdurig in het teken gestaan van het wegpoetsen van maatschappelijke kleurverschillen. Dit heeft het collectieve en individuele ambitieniveau naar beneden getrokken. Er is te weinig geïnvesteerd in talentherkenning en in een infrastructuur die een hefboomwerking kan hebben voor talentontwikkeling.

2. VOOR WELKE UITDAGINGEN STAAN WIJ?

Naast de problemen die wij over ons zelf hebben afgeroepen, zien wij ons geconfronteerd met diverse externe ontwikkelingen die om een andere benadering vragen dan voor de op- en uitbouw van de verzorgingsstaat benodigd was. Deels houden deze verband met autonome demografische ontwikkelingen in onze samenleving. Deels zijn zij het gevolg van mondiale processen die het niveau van de staat overstijgen.

De vergrijzing

Ten eerste vraagt de toenemende veroudering van de bevolking om een herschikking en herfinanciering van ons maatschappelijk bestel. De 'vergrijzing' zal effecten hebben op onder meer het arbeidsbestel, de sociale verzekering, de verzorging, de hulpverlening en de belastingdruk. Bovendien vraagt deze ontwikkeling om extra aandacht voor levenslang leren en het benutten van de expertise en ervaring die momenteel veelal achteloos terzijde worden geschoven.

Het allochtonenvraagstuk

Ten tweede moeten wij fundamenteel stilstaan bij het feit dat Nederland steeds kleurrijker wordt. Nederland is een open, dynamische samenleving met een hoog welvaarts- en voorzieningenniveau en zodoende een hoge aantrekkingskracht. De groei van de allochtone bevolking loopt al enige jaren ver voor op die van de autochtone. Naar verwachting zal de meerderheid van de bevolking in de grote steden over vijftien jaar van allochtone afkomst zijn. Dat vooruitzicht roept emoties op die variëren van leuk en verrijkend tot gevaarlijk en beangstigend. En vooral van onzekerheid.

Het huidige minderhedenbeleid is niet in staat gebleken om de allochtonenproblematiek in de buurt van een oplossing te brengen. Alle inburgeringcursussen ten spijt nemen de achterstand en uitzichtloosheid van etnische groeperingen in achterstandswijken eerder toe dan af. Onder hen bevinden zich talloze achterblijvers en kanslozen, die zich met een opeenstapeling van problemen geconfronteerd zien: een laag opleidingsniveau, een grote kans op werkloosheid, een beperkt inkomen en een verpauperende leefomgeving met veel drugsoverlast en een sterke infiltratie van criminele bendes.

De multiculturele samenleving lijkt een illusie te worden. Nederlanders stellen zich nauwelijks voor allochtonen open. Een vermenging van culturen vindt slechts in beperkte mate plaats. Nog afgezien van de sociale risico's en maatschappelijke problemen die hiervan het gevolg zijn, laten we zodoende een aanzienlijk potentieel aan allochtone talenten in onze samenleving verloren gaan.

Het asielzoekervraagstuk is al even urgent. Momenteel wachten ongeveer 80.000 asielzoekers op de uitslag van hun asielverzoek. Het merendeel van hen bevindt zich in opvangcentra die de toestroom nauwelijks aankunnen. Gemiddeld wordt tachtig procent van de asielaanvragen afgewezen, maar er liggen vaak jaren tussen aanvraag en besluit. In de tussentijd wordt een gedoogbeleid gevoerd via een tijdelijke verblijfsvergunning. In afwachting van of na een definitieve beslissing vluchten velen de illegaliteit in, met alle beperkingen en problemen van dien. Volgens voorzichtige schattingen loop het aantal illegale vluchtelingen in de tienduizenden.

Mondialisering

Een derde ontwikkeling die vraagt om een nieuwe visie op onze samenleving is de mondialisering. Voor de meeste kwesties volstaat een louter nationale aanpak niet meer: vrijwel ieder maatschappelijk probleem heeft een internationale en soms zelfs mondiale component.

Zo hangen de genoemde allochtonen- en asielzoekervraagstukken direct samen met de toegenomen mondiale mobiliteit. De immigratiedruk die hiervan het gevolg is, is moeilijk te keren, maar stelt wel de vraag aan de orde in hoeverre wij onze voorzieningen willen openstellen voor bevolkingsgroepen uit andere landen. De collectieve solidariteit die ten grondslag ligt aan onze verzorgingsstaat krijgt zodoende een geheel nieuw karakter.

De milieuproblematiek laat eveneens treffend zien dat een werkelijke oplossing alleen via collectieve actie op mondiaal niveau te realiseren is. In die collectieve actie ligt per definitie het probleem van de 'free riders' op de loer: landen die zich niet houden aan de internationale afspraken profiteren wel mee van de behaalde resultaten.

Zolang we op wereldniveau nog geen equivalent van onze staat hebben, zijn definitieve oplossingen voor dergelijke mondiale vraagstukken niet te verwachten. Dat betekent echter niet dat onze nationale overheid zich als speelbal heen en weer moet laten stuiten in het internationale veld. Een inspirerende politiek verschuift zich niet achter het dilemma van collectieve actie, maar laat zien waar de kansen liggen en waar het voortouw kan worden genomen.

Technologisering

De opkomst van allerlei nieuwe technologieën is een vierde ontwikkeling die niet moet worden ondergaan, maar waarop met visie moet worden ingespeeld. Technologische innovaties zijn van alle tijden, maar doen zich tegenwoordig in een ongekend hoog tempo voor en doordringen vrijwel alle facetten van ons leven. De impact op onze leefomstandigheden, productiemethoden, werkomstandigheden, consumptiepatronen, geneeswijzen, vervoermiddelen en communicatiesystemen vragen om een politieke visie op de consequenties ervan voor de inrichting van onze samenleving.

Welke kansen en bedreigingen biedt het biotechnologisch onderzoek? Hoe kunnen we profiteren van genetische manipulatie en erfelijkheidsonderzoek en waar liggen de grenzen hiervan? Via welke infrastructuur kunnen we optimaal inspelen op de mogelijkheden van de virtuele economie? Welke vernieuwingen in het sociale verkeer doen zich voor ten gevolge van internet en hoe kunnen zij worden aangegrepen om onze maatschappij als samenleving te versterken?

Welke vernieuwingen maakt de ICT mogelijk in de relatie tussen overheid en burger en welke organisatie van het overheidsapparaat sluit daar het beste op aan? Dreigt er een nieuwe tweedeling tussen kennis-rijken en kennis-armen en zo ja, hoe kan die kloof tussen whizzkids en digibeten worden voorkomen.

3. WAAR BLIJFT DE BEZIELING?

Het meest wonderlijke en zorgwekkende van al is dat zo weinig mensen conclusies lijken te verbinden aan de genoemde problemen en uitdagingen. We zien de collectieve solidariteit wegebben. We weten dat de legitimiteit van het huidige verzorgingsstelsel wordt ondermijnd. We kennen de allochtonenproblematiek. We maken ons druk over een toename van onverschilligheid, grofheid, agressie en zware criminaliteit. We zien ook de kansen die uitgaan van mondiale integratieprocessen en technologische vernieuwingen. Maar wie beschikt over concepten en opvattingen die het aangaan van deze problemen en uitdagingen in een nieuw, eigentijds daglicht stellen?

Vanuit welk nieuw ontwerp ook wordt gedacht, de te beantwoorden vragen zijn over de hele linie genomen vrijwel dezelfde. Hoe kan onze samenleving blijven functioneren als samenleving? Hoe kunnen we werken aan een versterking van het maatschappelijk bindweefsel? Hoe kan de balans worden hersteld tussen rechten en plichten en tussen vrijheden en verantwoordelijkheden? Hoe kunnen we ons ambitieniveau optrekken en talentontwikkeling op de voorgrond plaatsen?

Welke rol is hierbij voor de overheid weggelegd? Hoe ziet het nieuwe burgerschap eruit? Hoe kan aan de democratie een nieuwe waarde worden toegevoegd? Welke nieuwe concepten zijn nodig om mensen te binden, activeren en inspireren? Hoe kan daarbij worden aangesloten bij de pluriformiteit van achtergronden en opvattingen in de huidige samenleving?

Aanknopingspunten zijn er voldoende. Burgers zijn zelfstandiger en mondiger geworden. De lijdzame en gezeglijke patiënt van weleer is veranderd in een mondige en kritische cliënt. De rolverdeling tussen mannen en vrouwen heeft een spectaculaire wending genomen. Zelfs de meest traditionele vrouwenrol, de moeder van jonge kinderen, wordt nu door meer dan de helft van de vrouwen gecombineerd met een baan. Ouder worden staat niet meer gelijk aan bedaardheid en inactiviteit.

Ook op latere leeftijd blijven sporten, uitgaan en reizen zijn belangrijke componenten van de levensstijl. Jongeren zijn sneller wereldwijd en hebben op veel vroegere leeftijd een internationale oriëntatie dan vorige generaties. Een toenemend aantal bedrijven en stichtingen kijkt niet meer in de richting van de overheid om lastige sociale problemen op te lossen, maar komt zelf met initiatieven.

De individualisering blijkt bovendien niet gelijk te staan aan toenemend egoïsme. Weliswaar kalft de oude solidariteit af, maar tegelijkertijd dient zich een nieuwe, meer individuele solidariteit aan, waarin andere doelstellingen en doelgroepen centraal staan. Terwijl de naastenzorg voorheen verbonden was met dwingende, collectieve normen, maken mensen tegenwoordig veel meer zelf uit aan wie of wat zij hun steun betuigen en met wie zij zich vereenzelvigen. Daarbij kijken zij ook naar zichzelf: betrokkenheid bij de ander gaat hand in hand met zelfontplooiing. Minder belangeloos dus, maar niet minder puur.

In het verlengde van deze individuele solidariteit ontwikkelen zich spontane acties, waaruit invloedrijke nieuwe sociale bewegingen kunnen voortkomen. Behalve op mondiale kwesties, zoals armoede, milieu en mensenrechten, richten deze acties zich ook op lokale ontwikkelingen. Of het nu gaat om stille tochten tegen zinloos geweld, initiatieven om de woonbuurt drugsvrij te maken of particuliere investeringen in beloftevolle, kleinschalige projecten; steeds weer staan individuen op die een halt willen toeroepen aan ontwikkelingen die onze samenleving bedreigen.

De nieuwe informatie- en communicatietechnologieën spelen daarbij een steeds grotere rol. Zij maken nieuwe bindingen tussen mensen mogelijk, die de fysieke grenzen overstijgen. Er ontstaat een intensiever sociaal verkeer, dat van een andere aard en reikwijdte is en waaraan nieuwe normen en waarden ten grondslag liggen. De afstand tussen mensen verkleint zich verder; zowel in sociaal als in ruimtelijk opzicht. Tegelijkertijd worden de relaties tussen mensen diffuser, complexer en minder voorspelbaar.

Kiemen van vernieuwing zijn momenteel niet te lokaliseren op overheidsniveau van nationale staten, maar in zowel mondiale ontwikkelingen als individuele, lokale initiatieven. Dit plaatst de overheid in een andersoortige rol. Aan sturing van bovenaf met een uitgebreid instrumentarium bestaat steeds minder behoefte. Een regisserende en aanjagende rol lijkt meer op zijn plaats dan een verzorgende en conserverende. Daarvoor zullen nieuwe visies, ambities, concepten, referentiekaders, gebruiken en voorzieningen moeten worden ontwikkeld.

4. WAT KUNNEN WIJ ER AAN DOEN?

In de voorgaande drie delen hebben wij het gehad over wat er mis is met onze samenleving, welke uitdagingen wij nog voor ons zien en waar de bezieling blijft. Dit afsluitende deel gaat allereerst over wat we er zelf aan kunnen doen. Een vraag die niet al te vaak gesteld wordt. Te veel zijn we er immers aan gewend om, als er een probleem is, direct naar "de politiek" of "de overheid" te kijken. Uiteindelijk zijn deze laatste twee natuurlijk ook belangrijke spelers in de ontwikkeling van onze maatschappij, evenals trouwens de media.

De maatschappij

De maatschappij dat zijn wij. Is de mens niet ondanks alle individualisering, vrijheden en rechten tenslotte toch een "*kuddedier*", in de positieve zin van het woord. Heeft niet ieder de behoefte om deel van een groep uit te maken, of dat nu jongens D in de lokale voetbalclub is of een jeugdbende; of het de milieubeweging is of de socialistische partij; of het het schoolbestuur is of het bestuur van de lokale biljartclub?

Genieten we er niet van om deel van een groep uit te maken en ons daar te onderscheiden naar de maatstaven die de groep zelf gekozen heeft, positief of negatief, in de ogen van een derde. Zijn we niet van nature geneigd om anderen te helpen om zeker te zijn, dat ook wij geholpen worden wanneer dat nodig is of zomaar omdat het heel bevredigend is om iemand tot steun te kunnen zijn? En is het eigenlijk niet heel prettig iemand, die je willekeurig op straat tegenkomt gewoon goedemorgen of goedemiddag te wensen?

Moeten we zo stoer doen en suggereren dat dat allemaal oude kletsboek is en dat de mensen voorgoed verworpen zijn tot eenzame wolven die hun eigen genoegens en materiële rijkdommen proberen te optimaliseren?

Het heeft geen zin om idealistisch terug te kijken naar het verleden en te beschrijven hoe mooi het toen allemaal was. Er was toen ook veel mis al betrof dat veelal andere onderwerpen. Zijn het niet juist onze inspanningen geweest om die misstanden uit de weg te ruimen, die aanleiding zijn geweest tot nieuwe misstanden? Is de maatschappij nog wel een samenleving of is het een sololeving geworden waarin we ons niet bekommeren om directe slachtoffers om ons heen, maar ons uitsluitend via de lijn van de overheid, indirect, van onze maatschappelijk verantwoordelijkheid kwijten?

Ligt niet de eerste stap op weg naar een eigentijdse vorm van met vreugde samenleven in onze eigen handen, los van wat "de overheid" en "de politiek" ook mogen bedenken? Zijn er ook al niet duizenden voorbeelden van individuen en groepjes die op oprecht "voorbeeldige" wijze nieuwe vorm en inhoud geven aan onze fundamentele waarden van naastenliefde en burgerplicht?

De maatschappij dat zijn wij. Ieder van ons heeft op zijn manier het vermogen om zijn of haar verantwoordelijkheid te nemen en een bijdrage te geven aan een betere samenleving - veiliger, gezonder, schoner en wijzer - zonder de kern van onze individuele verworvenheden vrijheid en gelijkheid op te geven. Moeten we niet een beetje meer doen aan broederschap?

Moeten we niet ook meer verantwoordelijkheid nemen voor *onze* maatschappij in plaats van langs de lijn te staan schreeuwen wat er allemaal niet goed is? Moeten we niet zelf meespelen en proberen te scoren in het belang van het team? In de gezondheidszorg, in het onderwijs, in de buurtintegratie zijn er steeds meer voorbeelden van mensen, die zelf een initiatief nemen; die dat soms zien mislukken maar net zoals in elk "ondernemen" ook vaak iets moois zich zien ontwikkelen. En is er iets leuker dan om samen te bereiken, wat onmogelijk leek toen we er aan begonnen?

Kortom elke wezenlijke maatschappelijke vernieuwing begint bij de individuele burger, die respect heeft voor zijn omgeving en de bezieling heeft om iets te willen bereiken.

De Politiek

De politiek is langzamerhand geworden tot het meest vergruisde deel van onze maatschappij, waar tegelijkertijd de meeste aandacht aan wordt gegeven, althans zolang er iets te vergruizen valt. Wat kan de politiek doen om een gewenste maatschappelijke ontwikkeling te bevorderen? Is de politiek niet bij uitstek een gevangene van zichzelf geworden; een carrousel die steeds harder draait, waar iedereen zich vast moet houden om er niet afgeslingerd te worden en volledig gepreoccupeerd wordt door de spelers die op de carrousel staan. Men kan de omgeving niet meer zien want daar draait de carrousel te hard voor. Alle relativiteit is de relativiteit van de carrousel geworden. Elk loslaten wordt fataal want hoe weet je of je nog een nieuw houvast zult kunnen vinden in deze mallemolen?

Wat is eigenlijk nog de rol en de betekenis van de politiek in de moderne democratie? In een wereld die bol staat van technisch vernuft en ogenschijnlijk maatschappelijk onvermogen. Moet de politiek – zo goed en zo kwaad als dat gaat – de volkswil interpreteren en daar vorm aan geven; moet zij elke misstand - hoe incidenteel ook - aan de kaak stellen en een regel ontwikkelen om te voorkomen dat dit ooit nog gebeurt; of moet de politiek met goed inzicht met wat de burger werkelijk beweegt en met respect voor diens belangen een visie ontwikkelen over de wijze waarop onze samenleving het beste kan functioneren en deze met overtuiging en persoonlijke aandacht uitdragen?

Is er niet een dringende behoefte aan een nieuwe democratie van en voor de 21ste eeuw en een politiek die daar inspirerende leiding aan geeft? Is het niet zo, dat waar alles om ons heen in een duizelingwekkend en versnellend tempo verandert, dat daar misschien ook de inspiratie uit geput moet worden om de basiselementen van onze democratie en ons politieke denken te heroverwegen.

Zei Thomas Jefferson, de derde president van de Verenigde Staten (1801-1809), immers al niet: *"Sommigen beschouwen de Grondwet met een op aanbidding lijkende eerbied; als een Ark van Verbond, te heilig om door mensenhanden te worden aangeraakt. Zij schrijven aan mensen van een voorbije tijd bovenmenselijke wijsheid toe, wier daden zich aan elke beoordeling onttrekken... ik ben zeker geen voorstander van veelvuldige, overhaaste wijzigingen van wetten en grondwetten... maar ik weet ook dat wetten en instituties gelijke tred moeten houden met de vooruitgang van de menselijke geest. Als er nieuwe ontdekkingen worden gedaan, nieuwe waarheden worden onthuld en zeden en opvattingen veranderen met de omstandigheden, moeten ook de instituties meegaan en met de tijd in de pas blijven."*

Is het niet zo, dat ons zicht op onze democratie en op de politiek die daar vorm en uitdrukking aan geeft in hoge mate gedreven wordt door wetten, filosofieën en instituties die hun grondslag in de 19^e eeuw hebben; in een periode waarin maatschappelijke doelstellingen en prioriteiten een totaal ander karakter hadden; waarin de burger een

heel andere positie innam; waarin de hoogwaardigheidsbekleders in de politiek - of het nu de Tweede Kamer of het Kabinet betrof - vanuit een hele andere achtergrond en ervaring dachten en handelden?

Is daarom niet de topprioriteit voor onze politiek om eens op afstand te gaan staan en naar het eigen dagelijks denken en handelen te kijken? Moeten we niet een fundamenteel andere inhoud geven aan de gewenste rol van de overheid; moeten wij van onze volksvertegenwoordiging niet een geheel nieuw inzicht verwachten ten aanzien van de wijze waarop doelstellingen worden vertaald en beleid wordt vertaald in resultaten?

Leven we niet veel te veel nog met denkbeelden uit de tijd van de industriële revolutie toen de wereld om ons heen - praktisch gesproken - stilstond. Moeten we niet, nu de burger dankzij de inspanningen van de politiek, mondig is geworden, hem ook op zijn mondigheid aanspreken en veel actiever betrekken in de aanpak van de concrete vraagstukken waarmee we lokaal en nationaal geconfronteerd worden? Heeft niet de ervaring in grote organisaties - of dat nu het Rode Kruis of Philips is - ons geleerd, dat we in hele andere organisatiemodellen moeten denken met veel meer ruimte voor persoonlijk initiatief en lokale interpretatie?

De Overheid

In een goed functionerende democratie staat de overheid onder effectief toezicht van de politiek, onze gekozen vertegenwoordigers. Dat brengt niet noodzakelijkerwijs met zich mee dat diezelfde overheid uitsluitend een instrument is van slaafse uitvoering van datgene wat de politiek beoogt. De overheid op elk niveau - net zoals elk mens in een organisatie - heeft een eigen verantwoordelijkheid om visies en vormen van realisatie te ontwikkelen, die de doelgerichtheid en doelmatigheid van de politieke ambities kunnen vergroten. Net zoals in de politiek beginnen ook in de overheid veel mensen met enthousiasme en idealisme aan hun taak maar kan dit enthousiasme en dit idealisme nog wel overleven in een omgeving die onvermijdelijk uitnodigt tot "*meespelen in het oude systeem*" tot "*geen fouten maken*" tot "*rekening houden met de eigen carrière*".

Hoe komt het dat een overheid lokaal, nationaal of supranationaal de neiging heeft om uiteindelijk in zichzelf te keren en de burger die hij geacht wordt te dienen als een lastige horzel gaat beschouwen, die zijn recht of zijn antwoord kan krijgen als het de overheid past? Niet omdat er niet veel talent of goede wil in de basis aanwezig is, maar omdat een systeem, dat zichzelf niet van tijd tot tijd dramatisch vernieuwd, verwordt. Juist daarom ook heeft de overheid de opgave om marktgericht, dat wil zeggen gericht op de burger - individueel en collectief - op te treden; om de flexibiliteit in te bouwen die de burger behoeft; om het respect te betonen waar de burger recht op heeft en om uiteindelijk de altijd moeilijk te onderkennen balans te vinden tussen individuele en collectieve belangen.

Een dergelijke opstelling vereist niet alleen respect maar ook bezieling. De bezieling om het telkens opnieuw te proberen en telkens weer bij te stellen waar dat nodig is. De overheid van de 21^e eeuw inspireert meer dan dat zij dirigeert; zij schept voorwaarden, ondersteunt initiatieven, creëert netwerken en ziet toe dat het goed is. De overheid van de 21^e eeuw werkt in structuren, die rond de voornaamste doelstellingen van het tijdsbestek gegroepeerd zijn, zoals veiligheid, kennis en kunde en gezondheidszorg, die meer is dan *ziekenzorg*.

Die overheid is zorgvuldig in haar beslissingen maar tegelijkertijd kordaat; bereid om binnen redelijke grenzen, fouten te maken; doelgericht in het stellen van prioriteiten en doelmatig in de inzet van middelen. Diezelfde organisatiestructuren zijn flexibel en

kunnen met regelmaat worden aangepast aan de behoefte. Daarmee wordt bovendien verstarring van een overheidsdienaar in zijn carrière voorkomen; zij bewegen zich met een zekere regelmaat op nieuwe terreinen en hoeven zich niet vast te klampen aan verworven posities. Een dergelijke overheid wint het respect van haar klanten – de burgers – mede door voortdurend respect tegenover die burger te betonen. Een dergelijke overheid inspireert maatschappelijke samenhang en gemeenschappelijke trots zonder hovaardig te worden.

De Media

Wat is de rol van de media? Hebben zij een rol? Of registreren de media slechts wat er gebeurt? Beïnvloeden de media misschien ook wat er gebeurt? Wie het weet mag het zeggen of zelfs dat niet, want de pretentie om commentaar te geven op de rol van de media wordt gevoeglijk geïnterpreteerd als onverbloemde hoogmoed, die zo spoedig mogelijk voor de val moet komen.

Zijn de media niet onderdeel van de politiek geworden of is de politiek onderdeel van de media geworden? Hoe sterk beïnvloeden deze partijen elkaar? Hoe sterk is de zucht naar nieuws, naar wapengekletter; hoe sterk is de zucht naar inzicht en objectiviteit?

Kunnen media bijdragen aan de kwaliteit van het politieke debat? Hebben zij daartoe een verplichting? Of moeten anderen die kwaliteit garanderen? Staan de media op dezelfde carrousel als de politiek, waar elk perspectief van de buitenwereld verdwijnt en iedereen op zijn eigen hobbypaard kan gaan zitten?

Is goed nieuws geen nieuws? Is opbouwend commentaar geen commentaar? Is relativisering onvermogen? Zijn de media ondanks alle onafhankelijkheids garanties slachtoffer van kijkcijfers en oplages. Zijn de media voor vernieuwing of zijn zij evenzeer gebonden aan een cultuur die met de dag een dag ouder wordt? Wordt elke nieuwkomer als een bedreiging gezien?

Kun je van de media verwachten dat zij een bepaalde vernieuwing initiëren, stimuleren, ondersteunen, faciliteren of bekritisieren? Wat is fair, wat is praktisch wat is in overeenstemming met het redactiestatuut?

Een ding is duidelijk: we zijn allemaal nodig. De individuele burger, de politicus, de overheidsdienaar en de journalist. Er is geen wezenlijke vernieuwing mogelijk zonder samenwerking, zonder gemeenschappelijk enthousiasme, zonder respect voor elkaar en zonder bezieling. De 21ste eeuw zou een eeuw van de volwassenheid kunnen zijn voor de democratie, de eeuw waarin de geëmancipeerde burger naast zijn rechten ook zijn burgerplichten kent. Waarin die burger zijn eigen omgeving kan creëren, maar dat doet zonder tot overlast van anderen te zijn; nog sterker waar die burger in principe openstaat om anderen te helpen. Niet alleen via de overheid maar ook rechtstreeks.

Een eeuw waarin de politiek op wat grotere afstand toekijkt en zijn idealen een nieuwe en praktische inhoud kan geven. Een eeuw waarin de overheid de ruimte krijgt en neemt om zijn nek uit te steken en om veel meer als herder dan als koeiendrijver te functioneren. De eeuw tenslotte, waarin de media de wereld kritisch, maar ook objectief en ondersteunend, volgen.

Een utopie? Er is geen leven zonder hoop.